

TÜSKÉS GÁBOR: TILL ARAN BALATONFENYVESI SZOBRAIRÓL

Till Aran (1909–1996) Hódmezővásárhelyen élő szobrász a 20. század második fele magyar képzőművészetének egyik kevésbé ismert, különleges életművét hozta létre. Eredeti szakmája fényképész volt, főiskolai képzésben nem részesült. Képzőművészeti alapismereteit a helyi rajz- és szobrász szakkörben sajátította el 1955-ben, majd autodidakta módon fejlesztette tovább. A portréfotózás, a keresztény ikonográfia és eszmei hagyomány, továbbá barátsága Kohán György festőművésszel (1910–1966) jelentős mértékben alakították látásmódját. A spirituális, metafizikai ihletésű alkotók közé tartozott; egy sajátos transzcendens realizmust és expresszivitást képviselt, mindvégig belül maradván a figuratív formanyelv keretein.

A szocializmus évtizedeiben számos egyházi megbízást teljesített, de munkássága nem szorítható be az egyházművészet fogalomkörébe. Szobraival az élet örök problémáinak intenzív megélésére, a létezés belső feltételeinek megismerésére és kifejezésére törekedett. 1971–1979 között több gyűjteményes kiállítása volt, köz-

tük például a budapesti Mátyás-templomban, 1975-ben állandó életmű kiállítása nyílt a váli Ürményi-mauzóleumban. 1990-ben mintegy kétszáz szobor gipsz példányait Tiszadada római katolikus egyházközségének adományozta, ahol Tárházat, majd Emlékházat rendeztek be neki. 2016-ban Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Közgyűlése posztumusz Pro Urbe elismeréssel adózott munkásságának. Ugyanabban az évben a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ emlékkiállítást rendezett a tiszteletére.

A művészt 1974-ben ismertem meg személyesen, az egyetem megkezdése előtt a hódmezővásárhelyi laktanyában töltött soratonai szolgálatom idején. Rendszeresen felkerestem lakással egybeépült műtermében, segítettem munkája fizikai részében, fényképfelvételeket készítettem a szobrairól, míg ő különféle könnyítésekkel járt ki a számomra. Budapesti egyetemi éveim alatt folyamatosan leveleztünk, többször meglátogattam, megnyitottam 1976-os soproni kiállítását, könyvet állítottam össze művészetéről, melyhez Prokop Péter festőművész (1919–2003) írt előszót (*Till Aran szobrai*, Róma, 1980).

A Török Ferenc építész (1936–2021) által tervezett, új balatonfenyvesi templom és plébánia épüléséről tőlem szerzett tudomást,

Szent Erzsébet, műkő

(Balatonfenyves,

Árpád-házi Szent Erzsébet templom előtt)

TÜSKÉS GÁBOR: TILL ARAN BALATONFENYVESI SZOBRAIRÓL

Szent Erzsébet, bronz
(magántulajdon)

mivel családuknak nyaralója volt a községben. Pontosan keltezett leveleit, amelyekben beszámolt a munkájáról, művészi és kiállítási terveiről, utazásairól és küzdelmeiről, és megírta kéréseit, megőriztem. Az 1975–1978 között írt levelekben nyomon követhető a fenyvesi Árpád-házi Szent Erzsébet templomban található munkáinak keletkezése, és rekonstruálhatók fenyvesi látogatásai. A levelek dokumentálják egy, a befagyott Balaton élménye által inspirált szobor születését is. Saját leveleim nem állnak rendelkezésre, ezért a művész levelei és az emlékezetem alapján rajzolt kép nem teljes.

A templom előtt felállított, életnagyságú Szent Erzsébet szobor modelljének elkészülését az 1975. július 28-i levél említi először. Ezt követően meghívtam, töltsön néhány napot családuknak Tavasz utcai nyaralójában. A meghívásra szeptember 22-ei levelében reflektál: „Fenyvesre vágyom jobban mint bárhová, de nem egyedül. Valakinek ott kell lennie közületek.” Október 2-án visszatér a tervezett látogatásra: „Tibornak Annának [azaz szüleimnek, T.

G.] nincs kifogása egyedül való ottlétem ellen? Nagyon fogok vigyázni mindenre, minden ajtót bezárok, ha elmegyek sétálni. Öneltető leszek, mindent viszek, még kenyeret is. Köszönöm Gábor hogy hívtál és elbújhatok egy ilyen baráti ‘menedékhelyen’”.

Az október 13-án Fenyvesen kelt levelében megköszöni a ráfigyelést, majd így folytatja: „Azt tudom, hogy életem folyamán százakra figyeltem és vigyáztam, s nem jutott eszembe, hogy egyedül vagyok. Most, hogy sok bántság ért igaztalanul, először szakadt rám a társtalanság súlyos keresztje, amitől hirtelen kiszaladt belőlem az erő és akaratom. Itt a csendben, szeretettől körülvéve hallgatom imádat és szódat, és érzem erőm és akaratom visszatértét.” Az október 20-ai levél tanúsítja, tizenegy napot töltött ekkor Fenyvesen. Emlékezetem szerint ez volt az a látogatás, ami-

Páduai Szent Antal, rézlemez, műgyanta
(Balatonfenyves,
Árpád-házi Szent Erzsébet templom előtt)

kor felkerestük Németh Lajos balatonfenyvesi plébánost (1935–2013), és Till Aran felajánlotta, az épülő templom számára elkészíti a Szent Erzsébet szobrot. November 11-ei levelében kérdezi: „A kis tiszafa megmarad-e Fenyvesen?” A facsemetét valószínűleg ő vitte oda a hódmezővásárhelyi udvarában álló nagy tiszafa alól, és ültette el a kertben. A két utóbbi levélben utalások találhatók egy magnetofon-felvételre is, amelyen – emlékezetem szerint – az életéről és művészetéről folytatott fenyvesi beszélgetésünket rögzítettem.

1976. február 2-án két levelet is írt, az egyiket Pécsre, a másikat Budapestre címezve. A Pécsre címzett levél melléklete egy színes fénykép, amely a fenyvesi templom bronz oltárkeresztjének a hódmezővásárhelyi belvárosi katolikus templom szent sírjához 1975 húsvétján felállított, felnagyított változatát ábrázolja. A szoborról készült tusrajzot mellékelte az 1976. július 15-ei levélhez, alatta a mű címével: „Hitünk szent titka”. A Budapestre küldött levélben egy újabb fenyvesi tartózkodás lehetőségét említi. Február 19-én már a fenyvesi napokat nyugtázza: „Köszönöm Neked legújabb szobrom, készen áll. [...] Először gipszbe öntöm az újszülöttet. [...] De sok nagyszerűben volt részem az elmúlt 10 nap alatt! Hó, séta a Balatonon, kék ég alatt napozás, szoborszületés, hőség a házban, Colbert, séta a hegyen, törődés velem! Ó de jó volt.”

Az említett „legújabb” szobor a *Fuldokló* című kisplasztika, melynek egyik bronzba öntött példányát II. János Pál pápának ajándékozta az 1980. május 21-én tartott általános kihallgatás végén Rómában. A szobor reprodukciója látható a munkásságát bemutató könyv borítóján, az átadás pillanatát rögzítő fénykép a könyv címlapelőzéke. A befagyott Balaton jegén tett közös séta mellett a szobor másik ihletője Máté evangéliumának „Jézus a vízen jár” című részlete volt (Mt 14, 22–33).

„Így kezdődött...” című, 1976. szeptember 12-én kelt, az említett könyvben közölt önéletrajzi visszaemlékezésében Till Aran így írt erről: „Hatvanhét évesen láttam először befagyva a Balatont. Hóval volt borítva minden. Jól bementünk a jégen, a nap sütött, szikrázott a fehérség. Szóra jött, hogy az Úr járt a vízen, Péter is elindult rajta, de megijedt és süllyedni is kezdett. Egy óra múlva készen volt a legragyogóbb emlékü szobrom. Nagyon szeretem.”

A február 19-ei levél az agyagból megmintázott, életnagyságú Szent Erzsébet szoborra utal: „Erzsébet nem száradt meg. Jó dolog ez, egy darabig nem látni a szobrot, s úgy ránézni. Nem sok hibát leltem.” A március 21-ei levél arról tudósít, hogy „Erzsébet készen áll, írtam Fenyvesre, de még nem kaptam választ, hogy mikor jön az atya.” Ápri-

Oltárkereszt
(*Hitünk szent titka*), bronz

(Balatonfenyves,
Árpád-házi Szent Erzsébet
templom)

lis 14-én jelzi, „[...] az öntések nagyon jók. Erzsébetnél a köpenyt össze kellett hozni, ami véletlenül jó lett és érdekes.” Május 11-én értesít, „Fenyvesre kért az Atya egy stációt, hogy csatát nyerjen az öregaszonyoknál. Az I. állomást öntöm meg, s majd küldöm neki.” A levél dokumentálja a megbízást a keresztút elkészítésére, és tanúsítja, Németh Lajosnak nem volt könnyű elfogadtatnia a modern felfogású szobrot a hívekkel. A stációkat vörös agyagból tervezte elkészíteni, amit kiégetnek. Erre vonatkozik a már említett, 1976. július 15-ei levél részlete: „Vörös agyagért írtam, az égetést vállalják. Alig várom, hogy legyen egy minta.”

A következő év első felében elkészült a templom, és tisztázni kellett a Szent Erzsébet szobor elhelyezési körülményeit. „Összeállítottam a pesti utam sorrendjét, rájöttem, hogy levélben nehezebb meggyőzni valakit szoborvásárlásra [...] mint élőszóval, ezért úgy döntöttem: szerdán megyek Fenyvesre. Mentem is, jól gondoltam, oda kellett mennem. A szobor mégis a középre kerül, s a mellvéd magasságáig felhosszítja a szoboralapot. Ez azt jelenti, hogy a két oldal lépcsőnél közepén már a földről fog indulni a vörös klinker téglaszoboralap. Atya úgy gondolta, hogy a lépcső magasságáig beton és csak onnét klinker, de én azt kértem, hogy már lentről legyen klinker. Te hogy gondolsz?” (1977. február 3.) A szobor helyét a lépcsősorok között apró rajzvázlat szemlélteti. A levél végén a művész visszatér fenyvesi útjára: „Zimankós volt az idő Fenyves felé utazva. Atya kocsival várt az állomáson, s amikor a templomba értem, egyszer csak kisütött a nap és a sárga fénytől mintha befűtöttek volna. Behunytam a szemem és láttam a csodálatos szikrázó fehérséget. Gyönyörű pillanat volt [...]”

A keresztút elhelyezésével és az előállítás technikai részleteivel foglalkozik a február 14-ei levél: „Fenyvesre ezeket terveztem, mindent vörösrézlemezből, a gertyatartókat eredeti méretben rajzoltam, azok az 1x1 cm-es vörösréz rúdból lennének. A keresztút egymásközti távolságát a falsíkokon méretarányosan rajzoltam, a földtől 200 cm a felső szélíig és 30x40 cm-es egy-egy tábla. Ha másképp[en] gondolsz, feketével rajzold be és mihamarabb küldd le, hogy ezt a fontos adatot pótolhassam Fenyvesre.” „A kerámiához is, a fémhez is gipsz negatív kellett. Ma elvittem az egyik gipszet a galvanizálóhoz, és megöntöttem a másik gipszbe az első agyagot. Amint megszáradt, viszem égetni. Utána meg kell mártani a matt oxidvörös mázban és újra égetni kell. Vasoxid vörös festék itt nincs.” Ezután leírja, Budapesten hol kapható a festék, amiből 1 kg megvásárlását kéri.

Fuldokló, bronz
(magántulajdon)

Keresztút, XI. stáció: Keresztre szögezik, égetett agyag

(Balatonfenyves, Árpád-házi Szent Erzsébet templom)

minden megvan, ami a két bronz domborműhöz kell (az Angyali üdvözet és Jézus Szt. Antallal) [...] így annak ellenértékére szívesen várok, hogy jövőre adják meg. A régi giccseket nem lehet bevinni és nem is akarja bevinni az Atya, viszont a híveknek kell Mária, Jézus és Szt. Antal, s a kettőn ez megvan. Atyának nagyon tetszett az Angyali üdvözet.”

Március 6-án arról tudósít, „Fenyvesről kaptam levelet, a bronz oltárkeresztet megrendelte az Atya. [...] 16-ra ígérték a mintadarab kiégetését.” Március 28-án reflektál előző levelemre, melyben feltehetően némi aggályt fejeztem ki a stációk előállításának költségeire nézve, javasoltam a méretek esetleges csökkentését, egyben tájékoztattam bizonyos „fenyvesi körök” nemtetszéséről és fenntartásaimról a két nagyméretű dombormű esztétikai minőségét illetően.

A válasz határozott álláspontot tükröz: „Föltételezésed helytelensége miatt közlöm, hogy a kerámiához az 5 kg agyag 3 forint, az égetés darabonként 20 forint, a 14 összesen 320,- forint. A látott kemény anyagból egy darab 450,- forint, a 14 összesen 6.300,- forint. Még eddig nem adtam ajándékot senkinek sem úgy, hogy meg ne lett volna az ajándék *‘teljes lófogsora’*. Lehet, hogy folthatásként nem érzed a 26x36-os méretet elviselhetetlennek, de az arc zsugorodását, a kifejezést adó „csíkok”

A február 21-ei levél újabb pontosításokat tartalmaz: „Küldöm a tipnik helyét. Neked azért rajzoltam meg részletesen, hogy tudd, hogy ebben a magasságban lesz hátul a függesztési lehetőség. Fenyvesre a méreteket mind a két oldalon berajzoltam, nehogy félreértés legyen. Ahol 2 tábla lesz [ti. az acél pilonok között, T. G.], ott a két dombormű oldala között 1 méter a távolság, ahol 3 dombormű lesz, ott egy lesz a közepén és 60-60 cm az egymásközi távolság. A gyertyatartók tüskéje a tányér aljáig ér, s így 2 cm, de lehet, hogy 3 cm lesz. A többi rajznál mm-t írtam, abból láthatod, hogy a váza az 500 milliméter vagyis 50 cm magas, és így tovább. A galvanizáló visszaadta a negatívot, nem boldogul vele, nem vállalja. Tehát marad a kerámia. Tekintve, hogy amint írtad, hamarosan Fenyvesen leszel, légy szíves beszélni Te is Atyával, hogy a váza, a gyertyatartók, a perselyek, az oltárkereszt, a 2 bronz dombormű, a 2 bronz váza a domborművek alá az idén bekerüljön a templomba. Legfőlőbb a lámpák készüljenek el jövőre, persze úgy szeretném, hogy a lámpák is meglennének az idén. Tekintve, hogy

TÜSKÉS GÁBOR: TILL ARAN BALATONFENYVESI SZOBRAIRÓL

vékonyodását nem lehet elviselni. Erőtlenné vált az egész. Erre nem figyeltél? Ez a ki-próbált anyag megbízható, nem kell átpingálni.” Ezt követően védelmébe veszi a két nagyméretű dombormű művészi hitelét, majd így folytatja: „Tudod, hogy ebben az évben mindenfajta adósságottól meg akarok szabadulni. Fenyvesre följánlottam az összes szobrász munkát, tehát ‘ebben az évben’ most a legidőszerűbb odaadni. A nem tetsző fenyvesi köröket csak a művek győzhetik meg, hogy kár volt a gőzért, vagy sem. [...] Tudom, hogy hited szerint jót akartál álláspontod közlésével, de most nem egyezik az enyémmel.”

Június 7-én arról tájékoztat, hogy a templomban „a tegnap jött távirat szerint kész a harmadik meszelés is”. A fenyvesi és a gyöngyöspatai szobrász munkák elhelyezésével kapcsolatban felajánlott segítséget megköszöni, de nem fogadja el, majd így folytatja: „Teljes nyugodt lelkiismerettel vállalom a jövő előtt a 18 mű ilyen voltát, mit Fenyvesre viszek[,] a következők miatt: 1.) VI. Pál pápa alapállítását fogadom el, mely szerint érthető és szent legyen[,] ami Isten dicsőségére alkotódik. Ezek a munkák érthetőek és szentnek is érzem őket. 2.) Nem követi[k] a múltat, mert vagy nincs arca a műnek, vagy egészen újszerű, mint a keresztút; s mindnek a témája örök.”

Az öt év alatt felépült fenyvesi templomot 1977. július 24-én szentelte fel Kádár László veszprémi megyéspüspök. Az eseményről Kipke Tamás tudósított az *Új Ember* című katolikus hetilap 1977. augusztus 7-ei számában, „Látóterület” címmel, kiemelve, hogy a szobrász „teljesen ingyen dolgozott a templom számára”. Az egyházközség történetében Németh Lajos így örököltette meg a berendezések között a művész alkotásait: „Till Aran munkája: A bejáratnál levő Szt. Erzsébet szobor, az oltáron levő kereszt, keresztúti képek, Gyümölcsoltó Boldogasszony plakett és a Szent Antal plakett – perselyekkel és vázákkal együtt.” (80–81. lap) A bejegyzés rögzíti azt is, hogy „[a] lámpákat, tabernákulumot, keresztutakat, a gyertyatartót a templomot tervező Török Ferenc tervei alapján Bossányi Elemér iparművész készítette.”

A következő év március 11-én kelt levélben Till Aran elküldte azt a Mária nevű nővére által egykor kapott képeslapot, amely a fenyvesi strandot ábrázolja, háttérben a fonyódi heggel. A „dr. Till Ernőné úrnőnek” címzett lapon az írás 1947. augusztus 3-án kelt. A kommentár szerint „Marim holmija közt találtam ezt a harmincévelőtti [!] lapot, így Marim látta azt a helyet, ahol Jézus kettős csodája fogant. Ugye ott a nádas mellett mentünk be?” Az utalás a *Fuldokló* című szobrot inspiráló élményre vonatkozik.

Angyali üdvözlés (Gyümölcsoltó Boldogasszony), rézlemez, műgyanta
(Balatonfenyves, Árpád-házi Szent Erzsébet templom)

(Fotók: Tüskés Anna)